

БЛАЖЕ КОНЕСКИ и ОЛИВЕРА ЈАШАР-НАСТЕВА (Скопје)

МАКЕДОНСКО-ЦРНОГОРСКЕ ПАРАЛЕЛЕ У УПОТРЕБИ ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА СВИ И ЦЕЛИ

1. Проучавање заједничких појава и елемената у западно-македонским и црногорским говорима дуж албанске границе обећава интересантне резултате. Није свакако случајно то што се у говору Мрковића, јужно од Бара¹, могло набројати чак тридесетак диференцијалних особина, које су карактеристичне и за западне македонске говоре. На томе се и могла поставити хипотеза да је непосредни контакт словенских насеобина на територији северне Албаније прекинут у релативно касно време у турском периоду.² Овог пута поставићемо, макар и само на једном примеру, питање у каквој је мери могао албански језик да допринесе за појаву неких од тих заједничких особина.

Разуме се, не подлеже сумњи то да албанско посредство треба имати у виду као један од фактора у овом комплексу појава. Узмимо за илустрацију само овај лексички податак. У текстовима Марка Миљанова, кога ћемо овде и касније помињати, често се говори о локалитету *Фундина*, на коме је долазило до сталних сукоба између Куча и Турака.³ Уп.:

„Иза ове пријеваре били су с Турцима у рат за три године без престанка сви Кучи без Ораова, Коћа, *Фундане* и Затријепча, који су били у миру с Турцима и ишли у пазаре колико да није ништа било.“

(стр. 89)

¹ Л. Вујовић, *Мрковићки дијалекат* (с кратким освртом на сусједне говоре), СДЗ XVII, Београд 1969, 73-399.

² Blaže Koneski, Olivera Jašar-Nasteva et Božo Vidoeski, *Les contacts entre les parlers macédoniens et albanais*. Publié à l'occasion du troisième Congrès International des Etudes balkaniques et Sud-Est Européennes à Bucarest. Скопје, Séminaire de langue macédonienne, littérature et culture 1974.

³ *Племе Кучи у народној причи и пјесми II*. Приредио Милорад Стојовић.

„Отолен крене један дио војске да попали и пороби *Фундану*, мисле и да те ласно то учинет, јер се не боје од друге Куча, ка што су се прије бојали. И тако су подагнали пастире врбачке и *Фундањане* до села *фунданскије*.“
(стр. 110)

Фундана и деривирани облици од овог албанизма се срећу често и у језику народне песме:

„Све од саме *Фундане* проклете,/Прибе него кучка добе
војска...“
(стр. 114).

„Али други ојдоше јунаци/Под *Фунданом*, те сретосе
Турке,/Бе бој бију ш-њима *Фундањани*...“ (стр. 121).

Овај назив је изведен од именице *fund*, *i* која у албанском значи „крај“.⁴ Према томе би *Фундина* (у албанском изговору *Fundana*, *Fundëna*) значило исто што и *Крајина*, „како је и зову Срби“.⁵ За истозначност ова два назива су врло илустративни следећи стихови у којима срећемо њихову скоро таутолошку употребу:

„Не идемо на Куче цијеле,/Но на саму кућу Поповића,/И на оно мало Љаковића,/И *Фундану* краву *Крајину*,/
Коју ћемо ласно опалити,/И с'овол'ком војском
повратити...“
(стр. 118)⁶

Албанизам *fund* је обичан и у македонском корчанском говору који је заправо говор села Бобошчице и Дреновени, изолованих у потпуном албанском окружењу. У том говору овај албанизам има иста значења као и у албанском језику.⁷ Није случајно што смо за илустрацију изабрали управо ову лексему, а не неке друге албанизме. Ради се о локалној позајмици која је карактеристична за рејоне изложене нарочито снажном албанском утицају. Већ смо рекли да се корчански говор налази у потпуном албанском окружењу, а познато је, са друге стране, да је у једном делу племена Кучи албански — матерњи језик.

2. Примере за појаву коју овде желимо да прикажемо нашли смо опет, читајући текстове Марка Миљанова. Ради се о једној необичној употреби придевске заменице *џио* у контек-

⁴ *Fjalor i gjuhë së sotne shqipe*, Tiranë 1980. *Albansko — srpskohrvatski rečnik*, Priština 1981.

⁵ СФ. Племе Кучи...

⁶ Исто.

⁷ *Contes slaves de la Macédonie sud-occidentale. Etude linguistique textes et traduction; notes de folklore; par André Mazon, Paris 1923. (даље: A. M. Contes slaves).*

стима где бисмо очекивали употребу придевске заменице *сав*. Тако смо могли да забележимо и ове случајеве:

„Сад које је весеље било нећемо набрајат, тек та'ма су Кучи *цијели* видјели како им је бог помога и што су доби-ли!“ (М. М. *Дјела*, 53)

„Сад је у Суља све очи упрло, те гледа како ће осветит', не само браћу, но *цијеле* Турке који од Раке погибоше.“ (М. М. *Живот и обичаји*, 151).

„Вама не треба да се много бијете, но да много живујете; јер *цијеле* Турке убит' не можете.“
(М. М. *Живот и обичаји*, 152)

Слични се примери срећу и у народној песми: „Не идемо на Куче *цијеле*,/Но на само кућу Поповића,/И на оно мало Љаковића,/И Фундану крваву Крајину...“⁸

Овакву употребу придевске заменице *цео* нисмо могли да установимо у речницима српскохрватског језика које смо консултовали. Сматрали смо да за наш непосредни циљ није потребно да покупимо информације о томе да ли се ова особина сусреће и у нешто широј ареји на црногорском тлу. Разуме се, то је сам по себи један интересантан и довољно значајан задатак.

2.1. Прелазећи сада на нашу непосредну тему, ваља најпре да саопштимо да се оваква употреба споменуће заменице *среће* управо у македонском леринском говору:

»*Toi setne nu psuvisae celi ofci vd d'javcio. Doje toj ščo i paseše, mu reče na Jakuf: celi ofci psuvisaa. — Od Gospo e, sinko, spolaj mu: toj mi i dade, toi mi i zve.*« *Mu plati na ogčaro parite. Doide toi ščo paseše konite i volovite. I tije psuvisaa celi.*

(А. М. *Contes slaves*, 138)

Овде ћемо додати да смо такве примере нашли и у другим, географски блиским македонским говорима. Тако, у костурском говору:

»*Na tríte dnóvi otide pri cáro i mu véli: »da púščiš áber po celo mesto da donése na póleto mnogo pravda i da kláš tamu*

⁸ Марко Миљанов, *Дјела*, „Просвета“, Београд 1947 (даље: М. М. *Дјела*) Марко Миљанов, *Живот и обичаји Арбанаса*, Сабрана дјела, књ. 2, Титоград 1967 (даље: М. М. *Живот и обичаји*).

kasápi da i zakóle céli pravda i na stréde da zakóle éden gólem bivoi i togája ke e nájme áznata na car Carcáran.«⁹

„На раното ставе, е зева погачата и трнае да оде на гости. Тој не фати тој пát, шо оде цели лјудја, ами тргнал по еден орман и е остава таму жената.“

(А. К. Костурски, 109)

„И врнае цели от работата и и собирае на скопието /...../
Јас и паметва цели, кај да и пула.

(Б. Ш. Костурски)

Ево примера из кајларског говора:

„И ину ден дошло запувет ут царут: „Ки-са загаснат цели видела вечер, ки-пумине царут да-н-гу виде никуј.“

„Та идната му рекла: „Е, во царут да биде, да-ма зева мене, јас на-аскирут ки-му ткајам ину чадар цел аскер да-гу пукрие.“¹⁰

и из говора Доње Преспе:

„Летото ако ет, цел сир така во пйатото кладен, л'убейнци, на есента грдзие, ко сеа, кафтици, пак сирен'е, работи...“

„Най-големите шпиони и душмани на народо таму са пикнаа. Целот лошо оттаму дойде.“¹¹

Примери из ових македонских говора нас упућују на даље испитивање опсега ове појаве у југозападним македонским говорима, у непосредном албанском суседству. Предстоји дакле, исти задатак као и у односу на утврђивање опсега те појаве и на црногорском терену.

2.2. Треба овде свакако укапати и на примере које смо нашли код Марка Цепенкова као што је и следећи:

„Тија зборои се рекоа, и му најамчија јамката на пустио патрик пред целите граѓани што се гледаа.“

(М. Ц. 4, 284)¹²

Загонетно је како су се овакви примери могли наћи код Цепенкова пошто они нису обични за негов родни, прилепски говор. Једно објашњење могло би да буде да су они могли да се чују

⁹ Народни приказки и пьсни по Костурскиот говор. Записал Аргир Кузов, Македонски преглед I, кн. 3, София 1925 (даље: А. К. Костурски) и Благој Шклифов, Костурскиот говор. Трудове по българска диалектологијат, Кн. 8, София 1973 (даље: Б. Ш. Костурски).

¹⁰ Васил Дрвошанов, Кајларскиот говор (машинопис), Скопје 1980.

¹¹ Благој Шклифов, Долнопреспанскиот говор. Трудове по българска диалектологија. Кн. 11. София 1979.

¹² Марко К. Цепенков, Македонски народни умотворби (во десет книги) Скопје 1972, (даље: М. Ц.)

и у централној Македонији од припадника оних многобројних породица које су се у то време досељавале из албанских крајева.

3. Јужнословенску ситуацију карактерише разликовање позиција у којима ове придевско-заменичке речи могу да се узајамно замењују од позиција у којима је њихова употреба разграничена. Утолико је интересантније одступање у кучком и споменутим македонским говорима. Композитум *васцели* у српскохрватском сâм собом илуструје позицију могуће замене. Али овде ми не мислимо да ближе прикажемо стање у јужнословенским језицима, у којима се разумљиво јављају и разлике. Задовољићемо се једним избором изразитих контекста у македонском језику. Претходно треба да констатирамо да је у македонском придевска заменица *сиот* увек одређена, што значи да долази само у чланским облицима. Могуће је употребити једно *сиот* у контекстима као што су следећи:

„Сите моми дојдоа, само една остана да ги пржи рибите.“
(Дечја бројалица)

„Кај *сите* Турци, таму и келавиот Асан.“
(Народна пословица)

Ради се, дакле, о скуповима који се представљају као избројани до краја, до последње саставне јединице. С друге стране, једино се *цел* у неодређеном облику употребљава у оваквим случајевима: „Изеде *цел* сомун леб, исрка два *цели* вагана грав и испи *цело* шише вино.“ Овде се опет ради о исказивању потпуности једне мере или запремине.

Ако је у питању контекст са одређеним обликом, ситуација се већ мења, јер је овде могућа узајамна замена: „Го изеде *целиот* (*сиот*) леб, ја исрка *целата* (*сета*) манџа и го испи *целото* (*сето*) шише вино.“ Наиме, у овом случају се већ не инсистира на потпуности мере или волумена, него се тежиште пребацује на централни појам у датој именској синтагми.

Као посебно интересантан пример навешћемо употребу *цел* у фразеолошком изразу: *цел татко му* (= *пљнути отац*) / *цела мајка њ* (= *пљнута мајка*).

4. У албанском језику, међутим, не постоје овако стриктна разграничења у употреби одговарајућих придевско-заменичких речи *gjith*, *krejt*, *tërë*, пошто се јавља њихова синонимична употреба. Следеће примере преузимамо из албанских речника и граматика:

gjithë/krejt/tërë (populli, rinia, shokët, nxënsit),
gjithë/krejt/tërë (vendi, krahina, fshati, bota).

Исто се односи и за споменути фразеолошки израз (*цел татко му/цела мајка њ* — „пљнути отац/мајка“), а који се среће и у албанском језику. Тако:

gjithë/krejt/tërë (i ati, i vëllai),
gjithë/krejt/tërë (e ëna, e motra).

5. Интересантан је, свакако, податак да је у албанском говору Дервенских села, код Тетова, непосредно позајмљено македонско *цел* у контекстима када треба да се изрази потпуност мере или волумена, што значи у позицији у којој тај појам није нашао у албанском директни језички израз. Тако:

e hangri celo ni bukë
 e hangri celo ni karpuz,
 за: *e hëngri gjithë/tërë bukën* (лит.) и *e hëngri dy karpuze të tërë*, (овде не може да се употреби *gjithë* или *krejt*).¹³

Ово је леп пример за иначе познату појаву да се позајмице често усвајају управо са неким специфичним значењем, које није својствено језику-примаоцу.

6. После свега овога, сâм се собом намеће закључак да је одступање од нормалног јужнословенског стања у говору Куча и споменутих македонским говорима настало под утицајем албанског језика. Што се тиче пак, македонских говора на територији северне Грчке, могло би да се помишља и на евентуални грчки утицај с обзиром на то да се у грчком употреба одговарајућих придевско-заменичких речи разликује од оне у јужнословенским језицима. Али ту помисао можемо слободно да одбацимо већ на основу тога што се такво одступање не среће у оним македонским говорима који су били највише изложени грчком утицају као што је, на пример, случај са говорима у околини Солуна. С друге стране, управо ситуација у кучком говору нас уверава да је у овом случају било пресудно суседство албанског језика. Друго је, свакако, питање шта би грчки материјал могао да значи у једној широј балканској перспективи. То је сасвим нова тема коју ми и не мислимо да начињемо пошто нам је сада био циљ да потражимо само објашњење за једну интересантну појаву у ограниченим језичким зонама.

[Blaže Koneski] and Olivera Jašar-Nasteva

MACEDONIAN AND MONTENEGRIN PARALLELS IN USING THE
 ADJECTIVAL PRONOUNS *SVI* AND *CELI*

(S u m m a r y)

A special attention has been paid to an interesting feature in the speech of Marko Miljanov, namely in the idiom of the people of Kuči. This refers to the cases when it is possible to use *cio* — e. g. »cijeli Turci« and similar instead of the common pronoun *sav*. This feature is also present in the dialect of the people of Kostursko and Lerinsko. The characteristic is supposed to have been developed under the influence of the Albanian language.

¹³ На ову појаву и примере указао нам је М-р Ремзи Несими коме се и овом приликом најлепше захваљујемо.